

Ze vzpomínek Josefa Martíka, účastníka tří odbojů

Martin Nekola

FROM THE MEMOIRS OF JOSEF MARTÍNEK, A PARTICIPANT IN THREE RESISTANCE MOVEMENTS

A native of Poděbrady, poet, editor of the socialist press, pedagogue and federal official, Josef “Joe” Martínek (23 March 1889 — 20 March 1980) lived in the United States from a young age and joined all three resistance movements. He took part in Masaryk’s foreign action during the First World War; as an official of the Czechoslovak National Council of America (ČSNRA), he was instrumental in fundraising for Edvard Beneš in the spring of 1939, thanks to which the former president was able to initiate the struggle for the liberation of the republic following the Nazi occupation of Bohemia and Moravia; and, finally, he also aided exiles who fled Czechoslovakia after February 1948 and found a new home overseas. This text is an as yet unpublished transcript of Martínek’s memoirs recorded by Zdeněk Hruban, founder of the Archive of Czechs and Slovaks Abroad at the University of Chicago.

KEYWORDS:

United States; compatriots; exile; resistance movement; First World War; Second World War; socialism; communism

Existovalo jen málo tak všestranných osobností české krajanské komunity ve Spojených státech amerických, jakým byl rodák z Poděbrad, básník, redaktor, pedagog a spolkový funkcionář Josef „Joe“ Martínek (23. března 1889 — 20. března 1980). Tento muž se zapojil do všech tří odbojů: zúčastnil se Masarykovy zahraniční akce za první světové války, jako funkcionář Československé národní rady americké se zasloužil o finanční sbírky pro Edvarda Beneše na jaře 1939, díky nimž mohl bývalý prezident po nacistické okupaci Čech a Moravy zahájit zápas za osvobození republiky, a konečně pomáhal také exulantům, kteří po únoru 1948 utekli z Československa a našli nový domov v zámoří. Zdeněk Hruban, zakladatel Archivu Čechů a Slováků v zahraničí, umístěného na chicagské univerzitě, zaznamenal v roce 1978 Martínekovy vzpomínky na všechny tři odboje.

Když se Josef Martínek vydal v necelých dvaceti letech zkusit štěstí na druhou stranu Atlantiku, živil se zpočátku jako zámečník a soustružník. Stal se zároveň členem české sekce Americké socialistické strany, která se ve své době těšila mimořádné oblibě dělníků, docházel pravidelně cvičit do Dělnické tělocvičné jednoty¹ a byl aktivní v různých krajanských spolcích. Za obou světových válek patřil k před-

1 Dělnická tělocvičná jednotka (dále též DTJ) se koncem 19. století odštěpila od Sokola. Orientovala se na tělesnou výchovu a mravní, duchovní a zdravotní povznesení dělnické třídy. První jednotka byla založena roku 1897 v Praze a další vznikaly záhy, a to v českých zemích i mezi krajanskými komunitami v zahraničí. V USA vznikla jako první jednotka v New Yorku. Workingsmen’s Sokol neboli Red Sokol (podle barvy praporu) měl vlastní klubovny a pořádal pravidelné slety.

OBR. 1. Josef Martinek (University of Chicago, Archives of Czechs and Slovaks Abroad (dále jen ACASA), Josef Martinek Papers).

ním funkcionářům Československé národní rady americké (dále jen ČSNRA),² zastřešující krajanské organizace, která peněžními sbírkami vydatně pomohla financování Masarykovy a o dvě desetiletí později i Benešovy zahraniční akce. Svou budoucnost viděl spíše v publicistice než v továrně. V Clevelandu vycházel týdeník

2 V únoru 1918 se České národní sdružení, Slovenská liga a Národní svaz českých katolíků volně spojily do takzvané Československé národní rady v Americe, Odbočka Československé národní rady v Evropě s T. G. Masarykem v čele. Do organizace s jasně vymezenými stanovami, jednotným vedením a fyzickým ústředím v Chicagu se Rada transformovala až na samotném konci války. Pro svůj revoluční charakter se po skončení války a vzniku Československa Rada přeorientovala výhradně na kulturní, charitativní a vzdělávací záležitosti, pořádání zájezdů umělců z Československa a na zaoceánskou výměnu studentů. Ke vzkríšení ČSNRA došlo v dubnu 1939 jako reakce na německou okupaci a vznik protektorátu Čechy a Morava. Po celou druhou světovou válku byla spojkou mezi Čechy v USA, Kanadě, Latinské Americe i Asii a Africe, především díky produktivní tiskové službě a distribuci knih a periodik. Pořádala celou řadu politických akcí a finančních sbírek. Pro potřeby protinacistického odboje a posléze na obnovu Československa krajané vybrali několik milionů dolarů. ČSNRA pomáhala rovněž se zásobováním zahraniční armády ve Francii a Velké Británii a po skončení války významně přispěla k distribuci humanitární a materiální pomoci do Československa v rámci American Relief for Czechoslovakia.

Americké dělnické listy (*American Workingmen's News*), zřejmě nejvýznamnější periodikum, určené pro desítky tisíc českých dělníků. Redakce a tiskárna se nacházela na Old Broadway, přímo v srdci české čtvrti. Martínek s listy spojil plných osmnáct let života jako redaktor. Za první světové války pomáhal Masarykovi v Rusku, během druhé světové války coby tajemník ČSNRA zodpovídal za komunikaci s krajany po celém světě a ukázal potřebný talent pro koordinaci protinacistického odboje ze zámoří. Komunistický převrat v únoru 1948 Martínek přiměl, aby záhy poté inicioval svolání mimořádného kongresu ČSNRA, jehož delegáti jasně odsoudili převzetí moci komunisty. Napsal rovněž varovnou brožuru *Masarykova smrt a nový protektorát*. Část krajanské veřejnosti totiž vnímala Vítězný únor jako spravedlivé završení historického vývoje. Politickou orientací ryzí socialista Martínek, bijící se celý život za práva dělníků, však správně tušil, že nastupující režim v Praze je jen prodlouženou rukou agresivního sovětského imperialismu. Ve svých textech z tohoto období se často vracel k chaosu v raně bolševickém Rusku, který na vlastní kůži zakusil, a důrazně varoval před podobným scénářem v Československu. Zasilal pravidelné komentáře Rádiu Svobodná Evropa a Hlasu Ameriky, účastnil se různých protikomunistických kampaní.

Je možná překvapující, že z Martínkovy bohaté tvorby dosáhly jednoznačně největšího ohlasu sbírky poezie. V USA, Kanadě, a dokonce i v daleké Indii se dočkal otištění více než stovky anglicky psaných básní a epigramů.³ Některé se dostaly do antologií, vysoce oceňovaných odbornou veřejností.

Vyprávění o bohatém životě Josefa Martínka zaznamenal v září 1978, několik měsíců před jeho devadesátými narozeninami, Zdeněk Hruban. Vypravil se za Martínekem do domku v divočině na okraji Tucsonu ve státě Arizona, kde dotyčný na penzi pobýval.⁴ Hruban byl profesorem patologie na lékařské fakultě University of Chicago. V roce 1972 v Regensteinově knihovně na kampusu založili spolu knihovníkem Václavem Laškou Archiv Čechů a Slováků v zahraničí (*Archives of Czechs and Slovaks Abroad*),⁵ který se stal jednou z největších sbírek bohemik v Severní Americe. Josef Martínek věnoval Hrubanovi celý osobní fond o rozsahu šedesáti devíti kartonů, který zároveň představuje primární pramen ke studiu dosud nedostatečně prozkoumaných dějin ČSNRA.⁶ Odkrývá překvapivé detaily o činnosti organizace mezi Čechy po celém světě. Pro naši historiografii pole dosud téměř neprobádané, stejně jako fascinující osudy tohoto mohykána českého socialistického hnutí v Americe a účastníka tří odbojů.

³ Nejznámější se stala sbírka *Písně pouště*, anglicky *Songs of the Desert*, New York 1963.

⁴ V ACASA v Chicagu se nacházejí rovněž audiokazety s několika hodinami záznamu Martínkova vyprávění, které stále čekají na digitalizaci a přepis.

⁵ www.lib.uchicago.edu/e/su/slavic/acasa.html [náhled 1. 5. 2020]; blíže o fondech František HANZLÍK — Karel KONEČNÝ, *Archiv Čechů a Slováků v zahraničí — Archives of Czechs and Slovaks Abroad (ACASA) Chicago*, Zpravodaj Historického klubu 17, 2006, č. 2, s. 62–69.

⁶ Druhá, o poznání skromnější sbírka Josefa Martínka (3 kartony, MS-0121) je uložena v *Archives & Special Collections* na University of Nebraska v Lincolnu; blíže Martin NEKOLA, *Zpráva o českých sbírkách na University of Nebraska v Lincolnu*, Archivní časopis 65, 2015, č. 4, s. 402–409.

Na nadcházejících řádcích se nachází kompletní přepis jednoho z Martínkových vzpomínkových vyprávění.⁷ Tento text je jeho dosud nepublikovaným přepisem; pro větší přehlednost je redakčně rozdělen do čtyř podkapitol.

MLÁDÍ A ZAČÁTKY V USA

„Narodil jsem se 23. března 1889 v Poděbradech v předměstí zvaném Na Hrázi. Tam bydleli zedníci a polabští voraři. Mělo pověst divoké periferie. Moje maminka byla nejmladší z jedenácti dětí. Protože doma neměli na boty, nemohla v zimě chodit do školy a nenaučila se ani číst, ani psát. Nejstarším bratrem mé matky byl Jan Borecký, který emigroval do Ameriky již roku 1854. Já jsem se s ním nikdy nesetkal. On se narodil v Břežanech u Českého Brodu a zemřel roku 1911 v Little Rock, Arkansas. Povoláním byl krejčí. Napřed žil v St. Louis, kde spoluzaložil Slovanskou lípu a českou setninu v saintlouiské domobraně. Jako dobrovolník se zúčastnil občanské války. Roku 1860 redigoval *Národní noviny*. Byl aktivní jak v hnutí svobodomyšlném, tak i socialistickém, v Milwaukee, St. Louis, Chicagu, Racine a Kansasu. Napsal několik brožur a ke svému spisu *O socialismu* (Chicago 1902) připojil *Prohlášení zásad socialistické strany americké*.

Když jsem končil třetí třídu měšťanské školy, můj otec už měl pro mě připravený nástroje na zedničinu. Když se to dozvěděl můj pan učitel, spisovatel P. J. Čečetka, který mě měl velmi rád a který se postaral o to, že jsem měl samé jedničky, tak mi řekl, abych k němu tatínka poslal. Táta tam šel a když se vrátil, řekl: ‚Zedníkem nebudeš, budeš studovat.‘ Nejdřív to měl být učitelský ústav, ale místa s nadací byla obsazena. Tak bylo rozhodnuto, že půjdu na Císařsko-královskou odbornou školu pro umělecké zámečnictví v Hradci Králové. Na tamní studia z let 1903 až 1906 mám dvě vzpomínky. Tam jsem totiž v druhém ročníku odborné školy poprvé slyšel Masaryka. Měl v divadle přednášku o Karlu Havlíčkoví. My studenti jsme tvořili přes polovinu obecnstva. Sympatizovali jsme s pokrokovým hnutím, které Masaryk reprezentoval. Katechetové pod vedením královéhradeckého biskupa tehdy žalovali Masaryka, že rozbíjí mládež. Tak jako v hilsneriádě, i v tu dobu stála pevně za Masarykem sociálně demokratická strana a její orgán *Právo lidu*. Proto někteří přezdívali *Právu lidu* „Právo židů“. Masaryk měl s tou stranou nejužší styk. Když kandidoval na Moravě za svou stranu, tak dva sociální demokraté nekandidovali a Masaryk jen díky tomu krásně vyhrál. Po přednášce byly dotazy a odpovědi na otázky. Mně se to hrozně líbilo. To bylo poprvé, co jsem ho slyšel mluvit. Ovšem později jsem ho slyšel i při jiných příležitostech v Rusku i v Americe. Nebyl strhujícím řečníkem, ale dovedl uchvátit pozornost natolik, aby člověk zůstal poslouchat a byl zvědav na jeho vývody a závěry.

Po škole jsem šel hned pracovat. Byl jsem dva roky v Berlíně a jeden rok v Mnichově, přes zimu 1908. Na jaře jsem dělal několik měsíců v Praze. Cizeloval jsem, to je moje hlavní řemeslo. A když jsem začal uveřejňovat své básně, jeden pražský novinář poznamenal, že jsem přestal cizelovat kovy a teď že tepám slovíčka.

7 University of Chicago, ACASA, Series 1, karton 22, Hovory s Josefem Martínkem, strojopisný text (32 s.).

Když jsem měl jít na vojnu, tak jsem se teda rozloučil s Rakouskem. Jel jsem z Hamburku do New Yorku v podpalubí. První zastávka byl Ellis Island. Pak jsem jel do Clevelandu a bydlel u strýce z otcovy strany, pana Růžičky. Ten mě hned vzal do schůzí českých spolků. Od roku 1910 jsem členem jak ČSPS,⁸ tak i české sekce Americké socialistické strany, do které jsem vstoupil, protože jsem chtěl uskutečňovat socialismus družstevnictvím. V českých podpůrných spolcích jsem pracoval intenzivně, protože jsem viděl, že poskytují jediné sociální pojištění té doby.

Na zámečnické škole jsem se naučil pracovat se soustruhy. A na soustruhu jsem potom pracoval po tři roky v Clevelandu. Při práci jsem měl dost času na přemýšlení. Dělal jsem si poznámky a večer jsem podle nich psal fejetony pod pseudonymem M. Kára pro týdeník *Právo*, který vycházel mezi lety 1912–1916. Druhý rok jsem se usadil v tiskárně. V roce 1913 nás navštívil Gustav Habrman, budoucí československý ministr školství, a říkal mi: Jen se drž, něco z tebe bude. Gusta byl v Americe několikrát, byl vyučen soustružníkem, spoluzaložil *Volné listy* v New Yorku (1890), vydával *Právo lidu* v Chicagu (1892). Prvním redaktorem *Amerických dělnických listů* v Clevelandu byl Antonín Huettler, známý jako básník Čeněk Ostravický. Po něm byl redaktorem Tony Novotný. V roce 1916 Tony převzal funkci tajemníka českého odvětví Americké socialistické strany v Chicagu, a proto jsme zrušili *Právo*. *Americké dělnické listy* vycházely mezi roky 1908–1953. Já jsem je redigoval v letech 1916–1934. Za dobu mého pobytu v Rusku je redigovali Bohumil Klír a Karel Pintner.

Celou dobu v Clevelandu jsem byl cvičitelem broadwayské Dělnické tělocvičné jednoty.⁹ Moje budoucí manželka Marie Fišerová ze Strašic u Rokycan byla tajemnicí nejstarší DTJ na východní straně města. Já jsem tam chodil přednášet. V jednotě broadwayské bylo přes dvacet cvičenek a jistě si mnohá myslela, že to bude ona, kterou si vyberu. Zábavy byly skoro každou neděli. Já jsem vždycky každé děvče ze své jednoty provedl, se všemi jsem tancoval. Až jednou na zábavě s divadelním představením moje manželka představovala vílu. Když byla volenka, ta víla si přišla pro mne a už se mne nepustila. 2. prosince 1914 jsme se vzali. Táhlí jsme to spolu padesát let. Zemřela roku 1963, půl roku před zlatou svatbou.“

PRVNÍ ODBOJ

„V květnu 1915 mě požádal tajemník českého odvětví Americké socialistické strany, abych se dostavil na tajnou schůzi našich žurnalistů do Sandusky v Ohio dne 7. září 1915. Přijel Tony Novotný, redaktor *Spravedlnosti* v Chicagu, Joe Novak z Chicaga, Karel Kolarik z New Yorku a Vojta Beneš. Vojta nám přednesl poselství od dvou pracovníků sociální demokracie, dr. Františka Soukupa a Gustava Habrmana, kteří nás žádali, abychom vydali apel k socialistické internacionále a postavili se jasně za revoluční

8 Česko-slovanský podporující spolek — první pobočka založena roku 1876 v St. Paul v Minnesotě. Členům vyplácel podporu při pracovní neschopnosti a nemoci. V případě úmrtí zasílal pozůstalým rentu.

9 Broadway a 25. ulice byly srdcem české komunity v Clevelandu. Bohemian National Hall se sokolovnou v jinak chátrající čtvrti dodnes stojí.

program Masarykův. Sestavili jsme tedy apel podle českého vzoru napsaného Františkem Soukupem. Bylo to tedy psáno z domova, kde naši v parlamentě nemohli nic říct. Žádali jsme internacionálu, aby zůstala mezinárodní, nikoli mezistátní. Připomněli jsme, že když se česká sociální demokracie poprvé hlásila do internacionály, že byla odmítnuta s poznámkou, že je už větví rakouské sociální demokracie. Definitivní znění anglické udělal výkonný výbor českého odvětví v Chicagu a poslal dr. Edvardu Benešovi do Paříže, který se postaral o překlady. Apel byl vydán anglicky Českým národním sdružením ve Velké Británii. *Spravedlnost* v Chicagu vytiskla apel česky (*Pamětní spis českého odvětví socialistické strany v Americe k internacionále*) a současně i anglicky, francouzsky, německy a rusky.

V Clevelandu jsem také učil na české doplňovací škole a pracoval ve Sdružení českých svobodomyšlných škol. V roce 1915 jsem byl zvolen do důvěrného výboru Českého národního sdružení v Clevelandu. Ve dnech 22. a 23. října 1915 jsem byl českým tajemníkem konference Českého národního sdružení se Slovenskou ligou v Clevelandu. Přítomni byli též Emanuel Voska a Tony Novotný. Slovenským tajemníkem byl dr. Štefan Osuský. Předseda Albert Mamatey mi vysvětlil, že Slováci zpočátku spoléhali na carské Rusko, že vytvoří slovenský stát. Když viděli neúspěchy, rozhodli se jít s Masarykem a se západními mocnostmi. Požadavek autonomie, který předložili na sjezdu, byl převzat z memoranda, podaného hraběti Apponyimu za jeho zájezdu do USA. Byl to tedy stejný požadavek, jaký měli Slováci k vládě uherské. Bohužel proti Slovákům byl doma předsudek, neslo se to i sem ještě v době republiky. Jednou jsme měli schůzi Českého národního sdružení v Michiganu a já jsem mluvil slovensky. Po schůzi mi srdečně děkovali, že jsem mluvil slovensky. A najednou jeden nově přijatý český doktor se zeptal: ‚Kde ses prosím Tě, tu dráteničtinu naučil?‘ A už to bylo. Ti se do něj dali!

Časopis *Američan* v Clevelandu se pod redakcí Maxe Švagrovského postavil proti osvobozovací akci Českého národního sdružení. Maxa byl z rodiny pražských vlastenců, hodně cestoval, znal srbsky a pokládal se za odborníka v balkánských věcech. Psal ostré články do *Američana* a my v *Amerických dělnických listech* jsme s ním polemizovali. Jeho činnost v Americe ukončil podivnou náhodou redakční šotek. Když spojenecká vojska postupovala na Cařihrad, Maxa napsal velký článek s hlavičkou ‚Stoupenčí stupají, Turci prchají‘. V *Američanu* měli nového učně a on do toho prchají zapomněl dát písmeno h. Hned jak to v redakci objevili, začali to číslo z prodeje stahovat, tím na to ale jen upozornili a po čísle byla velká sháňka. My jsme potom místo polemik jenom prohlašovali: ‚Co o tom říká Maxa Švagrovský nás nezajímá. Více by celou naši veřejnost zajímalo, kdyby nám řekl, co dělají Turci.‘ Tím to bylo ukončeno. Maxa odešel z *Američana* a do osvobozovacích bojů se mohl klidně pustit páter Oldřich Zlámal.

Důvod, proč se katoličtí Češi nezapojili do odbojových akcí hned na začátku, byl historický. Češi byli jediným z katolických národů Evropy, kteří nepřenesli svůj katolicismus do Ameriky. Pouze jedna třetina českých přistěhovalců zůstala ‚u kostelá‘ a platila na kostel v zemi odluky církve od státu. Masa nešla ke katolíkům, ale držela se buď jiných církví, nebo se dala ke svobodomyšlným obcím.¹⁰ A to rozdělení

¹⁰ Někteří nazývali duchovním otcem hnutí svobodomyšlných (jinak označovaní také jako racionalisté či nemýlenci) v USA cestovatele Vojtu Náprstka, jenž coby mladík založil

na třetinu katolíků a dvě třetiny nekatolíků se dodnes jeví v členství spolků a jednot. Češi nebyli v podstatě proti náboženství, ale byli proti církevně-politické organizaci podporující císaře. A to rozdělení se ukázalo hned na počátku války v reakci na výzvu rakouského konzulátu, aby se Češi a Slováci v Americe hlásili k vojenské službě.

V Clevelandu byla situace poněkud jiná zásluhou uvědomělého kněze Oldřicha Zlámala. S tím jsme pracovali od začátku ruku v ruce. V Clevelandu nebylo mezi katolíky a svobodomyšlnými žádných sporů. Páter Zlámal přinesl na bazar Českého národního sdružení veřejně šek na sto dolarů jako gesto a přesto, že biskup Koudelka varoval před Masarykem, že je to zednář dvaatřicátého stupně. Ale někteří extremisté se těžce přizpůsobovali. Na jedné straně staří svobodomyšlní mě podezírali, že mám divné smýšlení, když chodím na faru. Na druhé straně slovenští katolíci žalovali na pátera Zlámala u biskupa, že drží s českými socialisty. Práce v Českém národním sdružení mě zavedla i mimo Cleveland. S Vojtou Benešem, bratrem druhého prezidenta, jsem přednášel po Ohio a Pensylvánii a pomáhal zakládat odbočky Sdružení.

Na jaře roku 1917 hodlal spojenecký výbor ve Washingtonu poslat do Ruska komisi schopných lidí, kteří ovládají ruštinu. Byli vybráni právník a učitel na české škole v Clevelandu Švarc, já za České národní sdružení (ČNS), z New Yorku reverend A. B. Koukol a Emanuel Voska. Koukol se po válce stal referentem československého vyslanectví ve Washingtonu. Voska byl pověřen úkolem vytvořit odbočku americké tiskové kanceláře v Rusku. Později se stal kapitánem americké tajné služby. Do Čech se vrátil roku 1919.¹¹

A tak jsme odjeli. Já a Švarc jsme museli na ruský konzulát do Seattlu a to nás zdrželo skoro týden. Do Petrohradu jsme dorazili počátkem září 1917 přes Japonsko a Sibiř. Byli jsme jednou z delegací, které měly po pádu carismu držet Rusko proti německé frontě. Oficiálním vůdcem výpravy byl Emanuel Voska. On pracoval v anglické tajné službě, ještě než Amerika vstoupila do války, a dal spojencům množství informací o rakouském vyslanectví v Mexiku. Leč skutečnou hlavou byl William Somerset Maugham, který se po válce stal slavným spisovatelem.

Po příjezdu jsme hovořili o našem poslání s profesorem Masarykem v restauraci při obědě. Občas jsem Masaryka navštívil v jeho bytě v Morskou ulici. Na posteli měl roztríděné výstřížky z novin a pod postelí dvě činky. Od září do listopadu jsme se pravidelně scházeli s TGM v hotelu Evropa. Byli tu členové naší mise, členové odbočky Československé národní rady v Rusku jako historik Jaroslav Papoušek, Francouzi a Angličané z vyslanectví. Chtěli vědět Masarykovo mínění, které bylo pokládáno za

v červnu 1852 v Milwaukee ve státě Wisconsin německy psaný, svobodomyšlný týdeník *Milwaukee Flug-Blätter*, inspirovaný myšlenkami Slovanské lípy. Za další průkopníky jsou označováni novinář, autor prvního česko-anglického slovníku a pozdější diplomat Karel Jonáš, filozof František Matouš Klácel, evangelický farář František Boleslav Zdrůbek a redaktor antiklerikálního časopisu *Pokrok* Josef Pastor, známý útočným stylem psaní a kladením provokativních náboženských otázek. Svobodomyšlní si kladli za cíl vymezovat se vůči shnilé katolické církvi, kterou chtěli nahradit pohledem na svět založeným na „vědě, rozumu a srdci“.

11 Blíže k jeho osudům Dagmar HÁJKOVÁ, *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*, Praha 2014.

důležité. Masaryk byl považován a skutečně byl nejlepším znalcem Ruska té doby. Pokud se týkalo politiky, literatury a náboženství, Masaryk věděl víc než celá konzilia. Já jsem ho měl hrozně rád, nemůžu si pomoci. Vždycky jsem v jeho duchu pracoval. Na čajích u Masaryka býval též Somerset Maugham, který stále kladl krátké otázky. Dali jsme mu jméno Otazník. Já jsem se s ním hodně stýkal. Naposled jsem s ním strávil celý den při kávě ze žaludů ve Stockholmu, asi týden před bolševickou revolucí. On se vracel do Anglie. Já jsem měl poslední zprávu od rakouského sociálního demokrata z Vídně. Varoval, abychom se nespolehali, že ve Vídni dojde k revoluci. Vídeňáci že na to nejsou dělaní. Křičet a demonstrovat, že budou, ale bojovat ne. Já jsem měl také hodně jiných informací, proto se mě Maugham držel.

Na jednom obědě s Masarykem byli také zástupci ruské krajanské organizace a naše delegace. Masaryk referoval o situaci v armádě, politické i doma. Najednou se obrátil, podíval se na mě a povídá: 'Vás jako sociálního demokrata bude zajímat, že většina vojáků v naší armádě jsou socialisté, sociální demokraté a národní socialisté, kteří jsou současně členy Sokola.' A tak to zůstalo, i když se vrátili domů. Legionářská obec, která reprezentovala masy, byla národně socialistická a sociálně demokratická. Oproti nim byla jen malá skupina vedená Rudolfem Medkem, která se později přidala ke Gajdovi. Na poslední večeri u profesora Masaryka jsem se poprvé setkal se Zdeňkem Fierlingerem. Ač v tu dobu byl v Petrohradě velký nedostatek, naši legionáři se dovedli postarat, aby starý pán měl chleba. Při té večeri vzal starý pán (tak se Masarykovi říkalo) bochník, ukrajoval a každému podal krajíc. A tak jsme přijali krajíc chleba z rukou osvoboditele našich zemí. Později mi to připadalo jako poslední večere Krista Pána, a nechyběl ani Jidáš.

V listopadu mě poslal Masaryk do Stockholmu s dvojím posláním. Jednak k sekretáři Nobelova institutu Alfredu Jensenovi s návrhem, aby Otakarů Březinovi byla udělena Nobelova cena. Ale odpověď byla záporná, protože Březinovo dílo nebylo mezinárodně známo. Druhé poslání bylo k ministru zahraničí Hjalmaru Brantingovi se žádostí, aby Masarykovi bylo dovoleno zúčastnit se konference liberálních protestantských církví ve Stockholmu a pak opět dovoleno jet do Petrohradu. To se také nepodařilo. Prostředníkem mezi mnou a švédskými státníky byl Ladislav Svante Rieger, vnuk dr. F. L. Riegra. Do Petrohradu jsem se vrátil v prvním týdnu bolševické revoluce. Masaryk zatím odjel do Moskvy. Před Vánocemi jsem se vydal zpět do USA. Jel jsem sám po transsibiřské magistrále. V Japonsku jsem byl v zoufalé situaci. Za ruské peníze se nedalo nic koupit. Až konečně jsem našel útulek ve francouzském hotýlku. Když bylo nejhůř, jdu po Tokiu a najednou vidím na prodejně aut reklamu v několika řečech, japonsky, německy a rusky a nakonec 'kary k pronajmutí'. Hned jsem tam šel. Majitel byl Čech, který měl za manželku Japonku. Naučil ji vařit i knedlíky. Jejich dcera uměla anglicky a pracovala jako překladatelka u amerického štábu. A nejzajímavější na tom bylo, že to byl příbuzný Karla Glasera, mého snad nejlepšího přítele v Chicagu. V Japonsku jsem napsal několik článků do *Japan Advertiser*.

Po návratu z Ruska jsem se stavil v únoru 1918 v Chicagu na konferenci Českého národního sdružení. Tato organizace financovala Masaryka po první dva roky války. Bylo to sdružení svobodomyšlných Čechů. Na konferenci jsem vysvětlil pozici Masarykovu a jeho absolutně odmítavý názor na bolševiky. Mezi socialisty jsem vzbudil pohoršení, když jsem řekl, že socialismus není možno naočkovat bajonetem. Konfe-

rence se usnesla, abych šel o svých zkušenostech v Rusku, o Masarykovi a o tom, co chceme, přednášet po celé Americe.

S Masarykem jsem se opět setkal v květnu 1918 v Chicagu, kde bylo na manifestaci okolo dvou set tisíc lidí, vedl to prezident University of Chicago, všechny naše spolky a kdejaký Čech a Slovák v Chicagu tam byl. A potom jsme měli konferenci českých a slovenských organizací. Masaryk vyložil vizi celého toho zápasu. Vysvětlil situaci legionářů a trval na tom, že musejí domů. V debatě se ho ptal Albert Mamatey: ‚A pane profesore, až bude republika, budeme mít slovenskou univerzitu?‘ Starý pán se pohládl po bradě a povídá: ‚Což univerzitu, profesorů máme dost. Horší to bude s obecnými školami, pane. Ty budou naši nejtěžší a první úlohou na Slovensku. Budeme se muset postarat o učitelstvo pro školy, kde bylo dříve vyučováno maďarsky.‘ A když mluvil o legionářích, najednou mu chybělo slovo, řekl: ‚Ale já jsem to vyňuchal, víte, vybetračtoval, no vypozeroval, jak to vlastně bylo.‘ Ujel mu jazyk do cizích jazyků, bezděčně, tak jak se to i nám občas stane.

Pak jsem za Masarykem jezdil do Washingtonu. Starý pan musel zas být o všem informován, výstřižky zase byly rozloženy na posteli a pod postelí byly dvě činky. Já se obrátím na pana profesora a ptám se ho: ‚Jsou tu jako v Petrohradě, že jo?‘ A on povídá: ‚Ne, tak jako v Praze.‘

Také jsem se podepsal na Pittsburské dohodě. Nalevo byli Slováci, napravo Češi. Masaryk se podepsal první a já jsem byl poslední. Já jsem vlastně poslední žijící signatář konference clevelandské i pittsburské.

V době pittsburské konference jsem přednášel na několika schůzích v okolí. Teprve poslední den večer jsem tam zajel. Byl tam i Voska a ten mi sdělil, že starý pán by se s námi rád večer prošel kolem řeky Allegheny. No dobrá, tak jsme šli. Najednou se na mě Masaryk obrátil: ‚A co Vy, nechtěl byste zas ještě do Ruska?‘ Já jsem odpověděl: ‚Podle povelu, pane profesore.‘ Masaryk mi vysvětlil, že požádal Spojeneckou radu ve Washingtonu, aby se za každou cenu snažila mít v Rusku delegaci, která by podávala věrohodné zprávy o současných událostech. ‚Když souhlasili, tak jsem jim dal také Vaše jméno,‘ řekl Masaryk.

Že si mne profesor Masaryk vážil, je vidět také z jiné události z doby, když byl Jan Masaryk diplomatem ve Washingtonu. Jednou mne telefonicky vyzval, abych k němu v důležité věci přijel. Já jsem si s Janem tykal. On povídal: ‚Tak Josef, předně tě z domova žádají, aby ses vrátil a stal šéfredaktorem *Nové doby* v Plzni.‘ Já mu řek ‘, že to teda nepojedu, já chci, aby moje děti dostaly americké školy. Jan pokračoval: ‚A tata mi říkal, kdybych byl v pochybách ohledně ruské otázky, abych se vždycky obrátil na tebe.‘ Ukázal mi dopis od skupiny Kerenského, která dělala apel k americké veřejnosti. Já mu řekl: ‚Kdybych byl na tvém místě, já bych to nepodepsal.‘ ‚No tak nepodepíšu,‘ řekl Jan. A bylo to vyřízené.

V lednu 1919 se jednalo o vyslání delegátů Českého národního sdružení do Československé republiky. Samozřejmě, že v Clevelandu navrhli mě. Československá národní rada mě však požádala, abych jel jako delegát na Sibiř k československému vojsku. Přijal jsem to, až když jsem dostal ujištění od československé vlády, že hoši ze Sibiře budou dopravováni domů. Na Sibiř jsem odjel uprostřed léta se zástupci Svazu českých katolíků a Slovenské ligy, Janem Strakou a Josefem Žákem. Naším úkolem bylo zlepšit morálku armády. Z Chicaga jsme jeli do Vancouveru. Již na lodi jsem

OBR. 2. Odjezd Edvarda Beneše s chotí zpět do Velké Británie v červenci 1939, Martínek stojící za ním (University of Chicago, ACASA, Josef Martinek Papers).

přednášel o československém odboji. V Yokohamě jsme se setkali s delegací z Prahy, kterou vedl spisovatel a novinář František V. Krejčí.

Ve Vladivostoku jsem se potkal s básníkem Rudolfem Medkem. Odtud jsme jeli přes Mandžusko až k Uralu. Nejdále jsme byli v Irkutsku. Nedaleko jedné stanice viseli na telegrafních sloupech tři muži. Chytili je, když se připravovali dynamitovat koleje.

Mluvili jsme a přednášeli legionářům. Pro mě to byl snadný úkol. Já jsem byl z té skupiny nejzkušenější řečník a nejlépe jsem ovládal situaci politickou. Mezi legionáři jsem se cítil jako mezi svými. I oni věděli, že jsem bojoval na jejich straně. Ovšem musíme pochopit, proč tam naši legionáři byli drženi. Byla to nejdůležitější strategická pozice západních mocností. Tím, že legionáři drželi sibiřskou dráhu, znesnadnili, aby německá vláda převedla bývalé německé a rakouské zajatce a vojáky z východu na frontu proti Francii, kde rozhodujícím rokem války měl být rok 1919. Naši legionáři zpomalili roku 1918 tento přesun, a tím přispěli ke zkrácení světové války o celý rok. A tak zachránili mnoho amerických životů. Legionáři také prokázali velikou službu Rusku. Japonci se chystali jít proti bolševikům. Legionáři, kteří drželi sibiřskou dráhu, však byli v cestě. Legionáři byli uznáni spojeneckými mocnostmi, a proto Japonci nemohli zabrat sibiřskou dráhu, obsazenou přátelskou zemí. A tím celá východní Sibiř s přírodním bohatstvím zůstala Rusku. O tom všem se málo ví a člověku je to líto. Malá část důstojníků chtěla jít domů západní cestou, probojovat se. Generál Gajda jim i nám to ve Vladivostoku vysvětlil: „Ani pomyslení. Kdybychom šli na západ, tak bychom museli jít jako šli Tataři, bez zásob, žít se tím, co je okolo. A vy víte, že není nikde co brát. A jako Tataři bychom museli jet na koních.“

OBR. 3. Martínek (druhý zprava) s dalšími představiteli ČSNRA u ambulance zakoupené pro potřeby československých jednotek na Západě; únor 1941 (University of Chicago, ACASA, Josef Martinek Papers).

Masa legionářů byla pro cestu na východ podle Masarykova plánu. A to víš, jaké to pro ně bylo ulehčení, když jsme přišli jako poslové od Masaryka se vzkazem, že budou odvezeni z Vladivostoku domů.“

DRUHÝ ODBOJ

„Po Vánocích 1938 jsem se dozvěděl od labouristů z anglického vyslanectví v Praze, že Hitler přijde v únoru. Zašel jsem k rodině Vojty Beneše a vzkázal mu, aby se za žádnou cenu nevracel z Ameriky do Čech. Ale on přesto přijel a trvalo mu to přes rok, než se zase dostal ven. V lednu 1939 mi předal Vojta Beneš odpověď prezidenta Háchy na dotazy dr. Edvarda Beneše z Londýna. První otázka zněla, zda by bylo možno přenést některé ceniny do Londýna, a druhá, zda by bylo možno dovolit Haně Benešové na krátký čas navštívit Prahu. Odpověď byla jedna: ne. A tak jsme věděli, že ty pověsti, že si dr. Beneš ukládal peníze v Anglii, jsou nepravdivé. První rok závisel jedině na tom, co dostal od nás, od amerických Čechů a Slováků. Já, žena a dcerka, které bylo půl třetího roku, jsme odjeli zavčasu do Ameriky. Dva nebo tři týdny před příjezdem Hitlera do Prahy jsme už byli v New Yorku. Synové Jarda a Pepík se k nám přidali poz-

ději. Chtěli dokončit semestr. Krátce po jejich odjezdu je přišlo zatknout Gestapo. Celá má rodina se dostala na listinu velezrádců.

V New Yorku jsem mluvil na obrovské schůzi v České síni až do dvanácti hodin v noci. Stále volali po pokračování a nikdo se nehnul. Cestou z New Yorku do Chicaga jsem přednášel ve Washingtonu, Pittsburghu a jinde. V Chicagu už jsem měl spojení s dr. Benešem, který působil jako hostující profesor. Třikrát týdně po tři měsíce mne k němu do hotelu Windermere nedaleko University of Chicago vozila manželka Jaroslava Mičana. Mičan bojoval jako parašutista na Slovensku, byl zajat a zastřelen.

Na sjezdu Českého národního sdružení, Svazu českých katolíků a Slovenské národní ligy bylo voleno nové předsednictvo Československé národní rady. Dr. Beneš se zasadil o to, abych byl jmenován tajemníkem. Z katolické strany byla opozice. Někteří kněží nechtěli, aby tajemníkem byl známý socialista. Situaci zachránil reverend Oldřich Zlámal. Řekl, že mě zná po dlouhá léta, že jsme měli různé světové názory, že jsme spolu i polemizovali v časopisech a ukončil slovy: ‚A řekněte pane Martínku, nikdy jsme si nedali ránu pod pás. Mohu Vám říci jenom, že Martínek je člověk spravedlivý.‘ A sedl si. A to rozhodlo. V Národní radě, v Českém národním sdružení a odbočkách bylo hodně oddaných pracovníků. Vojta Beneš jezdil po Americe a zakládal odbočky, chtěl obnovit činnost Národní rady, jako to bylo za první války, ale nešlo to. Ti staří, se kterými to dělal za prvního odboje, už tu nebyli. Brzo nabyli vrcholu stoupeneci Adolfa Kačera a ti Vojtu skoro vyhodili. Šel jsem s ním domů z té schůze a on byl zničený. Národní rada vydávala informační týdeník, kterému dal Mičan jméno *News Flashes from Czechoslovakia under Nazi Domination*. Na vydávání byla zvolena tříčlenná rada. Já dodával materiál, oni to měli překládat. Ale když jsou tři, leccos nejde. Nakonec jsem to psal já přímo anglicky. Mé rukopisy opravoval profesor Kuchyňka z Notre Dame University v Indianě. Já jsem jeho korektury spravedlivě studoval. Naučil jsem se slovosled anglické věty, který se liší od českého, a tak jsem se zdokonalil v angličtině. Nechodil jsem na univerzitu, univerzita chodila ke mně. *Flashes* vycházely do roku 1947, redigoval jsem je ještě z Arizony. Po čase jsme vydávali *Flashes* také španělsky v Argentině.

Důležitou mojí prací byly Lidice. Náš americký příklad působil v celém světě, i v Čechách po válce. Jméno Lidice dostaly obce v Argentině, Brazílii i v Mexiku. Když přišla zpráva o Lidicích, poslali jsme s profesorem Jaroslavem Zmrhalem telegram americkému prezidentovi Rooseveltovi, aby něco podnikl. Prezident předal záležitost pracovnímu výboru v ministerstvu zahraničí. Za tři dny se objevil mluvčí z Washingtonu, kterého jsem ještě znal ze Slovanského kongresu. Ten chtěl, aby obec Cicero, tehdy předměstí Chicaga, byla přejmenována na Lidice. Vysvětlil jsem mu, že by to dlouho trvalo. Vždyť dřívější ulice Crawford nese jméno polského vlastence Pulaskiho a již několik roků trvá spor, zda je to legální. Druhý den přišel s návrhem dát jméno Lidice obci dosud bezejmenné. Utvořil se výbor amerických i českých představitelů veřejného života. Pojmenovali jsme obec Lidice¹² a na slavnosti odhalení pomníku bylo přes padesát tisíc lidí.

12 Dnes součást dvacetitísícového městečka Crest Hill jihozápadně od Chicaga.

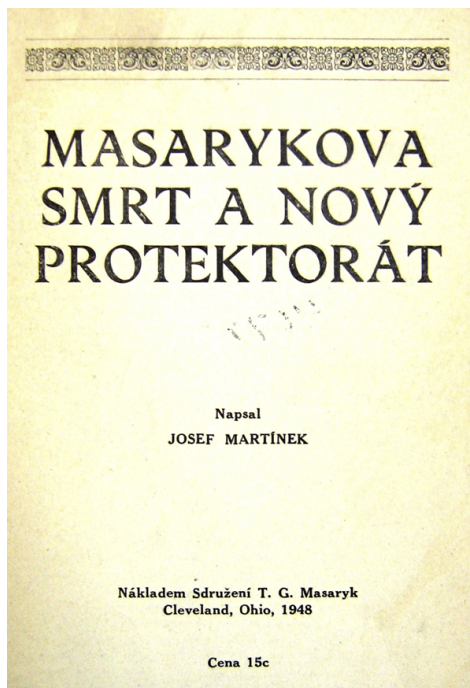

OBR. 4. Pochod krajanů při oslavách Dne vítězství v Chicagu v květnu 1945, Josef Martínek vpravo (University of Chicago, ACASA, Josef Martinek Papers).

I v období druhé světové války jsem publikoval. Na počest dr. Beneše jsem složil báseň *Na rozloučenou a na shledanou* (1939). V Clevelandu vyšly moje brožury *Dělnictvo v boji s hitlerismem* (1940) a *Do nového boje za starý ideál* (1941). Brožura *Sociální demokracie v Americe* vyšla roku 1944. Sbírkou politických epigramů *Na přelomu a Jiskry a oharky* vyšly v roce 1945. Také jsem napsal celou řadu článků a letáků pro Československou národní radu americkou.

V roce 1946 jsem byl měsíc hostem prezidenta Beneše v Praze. Měl jsem s ním téměř hodinový rozhovor na Hradě. Mluvili jsme o Košickém vládním programu a odsunu Němců. Kdyby bylo došlo v roce 1938 k válce, byla by to bývala národní sebevražda. My Češi máme to společné se Židy, že jsme prošli genocidou. Židé ztratili polovičku celkového počtu krutým způsobem. My jsme ztratili dvě třetiny Čechů a Moraváků za třicetileté války.

Za své audience jsem se také zmínil dr. Benešovi o tom, že vdova po mém oblíbeném básníku Tomanovi má tak malou penzi, že se z ní nedá žít, a to v době, kdy byl Toman jmenován národním umělcem. Beneš zazvonil, požádal sekretáře, aby penzi upravil, a asi za čtrnáct dní mi přišla paní Tomanová s pláčem poděkovat.“

OBR. 5. Kniha *Masarykova smrt a nový protektorát*, vydaná ČSNRA na jaře 1948 na znamení nesouhlasu s komunistickým převratem (University of Chicago, ACASA, Josef Martinek Papers).

TŘETÍ ODBOJ

„V roce 1947 jsem se přestěhoval do Arizony. Po komunistickém převratu jsem věnoval mnoho sil přednáškám pro krajanskou veřejnost a varování před rudou totalitou. Vedle četných článků jsem napsal zásadní studie *Masarykova smrt a nový protektorát* (1948) a *Československá národní rada protestuje proti nové tyranii ve staré vlasti* (1949). Svolarli jsme mimořádný sjezd Československé národní rady, odsoudili události v Československu a zaslali memorandum prezidentu Harry S. Trumanovi.

Přispíval jsem také protikomunistickými úvahami do *Hlasu Ameriky*. Vždy na podzim jsem odjel do Chicaga a po dva měsíce jsem otvíral bedny a sbíral materiál týkající se krajanských jednot. V Arizoně jsem to zpracovával a magazín Československých spolků v Americe to tiskl na pokračování. Kniha *Století jednoty ČSA* vyšla v roce 1955 a před několika lety vyšlo třetí vydání na pokračování v *Denním hlasateli* v Chicagu. Kniha se setkala s výbornou kritikou. Je to nejen historická studie, ale i sociologická studie české Ameriky. Vynesla mi čestné členství v International Social Science Honor Society při univerzitě Bridgeport.

V roce 1950 jsem byl ředitelem kampaně pro demokratizaci Československé republiky ve Washingtonu. Staral jsem se o publicitu. Hodně mi pomáhal přítel Čechů, senátor státu Illinois Paul Douglas.

Do penze jsem oficiálně odešel roku 1954. Moje manželka Marie měla cukrovku a tři roky nato oslepla. Staral jsem se o ni do její smrti. Můj zrak se zhoršil, již nemohu číst malá písmena a rukou psané dopisy. Je to těžký úděl, když si představíte, že jsem

OBR. 6. Návštěva Zdeňka Hrubana u Martínka v roce 1978 (University of Chicago, ACASA, Josef Martínek Papers).

po celý život neustále četl a psal. Teď už jenom píše básně a hledím dát do tisku nevydané rukopisy. V roce 1972 jsem obdržel diplom krále Karla IV. na české slavnosti v Nebrasce, kde se dosud ročně schází desetitisíce Čechů a Slováků. Také jsem byl poctěn čestným členstvím Československé společnosti pro vědy a umění v Americe.

Měl jsem dobrodružný život plný práce a zápasů, ale jsem za to rád.“

RÉSUMÉ:

The part of Josef Martínek's memoirs published above undoubtedly illustrates the need to focus greater attention on this figure and, primarily, to examine the sixty-nine cartons containing his legacy or rather the ČSNRA archive at the University of Chicago.

It lends itself to an analysis of Martínek's journalistic activity and thus the significance of *Americké dělnické listy* (*American Workingmen's News*), for which he would serve as editor for many years. As the secretary of the ČSNRA, Martínek played a key role in the operation of the organisation, which communicated with compatriot associations around the world, especially during the Second World War, and raised funds to the benefit of the anti-Nazi resistance. After the coup in February 1948, thanks to Martínek, ČSNRA unequivocally condemned the political development in Czechoslovakia and sided with the democratic exile community, while a significant part of the Czechoslovak public was appeased by communist propaganda asserting that the seizure of power took place according to the constitutional order and that the republic was taking a step toward a bright future. Having extensive experience with totalitarian regimes, including the Bolshevik terror, which he experienced in Russia during the First World War, Martínek knew that the reality was completely different. Of no less importance, we can look at Josef Martínek as a writer and poet, the author of many dozens of titles, which were valued by both readers and critics. Martínek's local political activities in Cleveland, a city with a traditionally large Czech and Slovak minority, cannot be overlooked either. He ran for a seat on the country board under the Socialist Party banner in 1926, the Ohio state legislature two years later and the Cleveland city council in 1929 and 1933. None of his candidacies was successful, but that did not in any way deter him from attending workers' meetings and frequently giving speeches. In his old age, he contributed his texts to broadcasts of Radio Free Europe and Voice of America. The common denominator of Martínek's broad range of activities was his interest in public affairs, his desire to fight for the truth, for workers' rights and for the freedom of his homeland. Let this text be an inspiration and a starting point for everyone who would like to study the life of this exceptional man in greater detail.

PhDr. Martin Nekola, Ph.D., historik a politolog, specializuje se na exil po únoru 1948 a krajany ve světě. Je koordinátorem projektu The Czechoslovak Talks (marnekola@gmail.com).